

TÜRK KÜTÜPHANECİLER DERNEĞİ BÜLTENİ

C. VI

1957

Sayı : 4

FATİH DEVRİ KÜTÜPHANELERİ VE KÜTÜPHANECİLİĞİ

Hazırlayan : Dr. Müjgân CUNBUR

«Türk Kütüphaneciler Derneği» nin tertiplelediği seri konferansların dördüncüsü olan bu konuşmanın konusu, Fatih devri kütüphaneleri ve kütüphaneciliğidir. (*) Zarf mazruftan ayrılmıyor; bu arada Fatih devri kitaplarından, daha doğrusu Fatih'in okuması için yazılan kitaplardan ve Fatih'in hususi kütüphanecisinden de söz açılacaktır. Bu konuşmayı bir konferanstan çok, tarihî vesikalarla beraber, rivayetlere de dayanan bir sohbet sayabilirsiniz. Çünkü önceden itiraf etmek isterim ki, bu konuşmayı hazırlayabilmek için o devre ait bütün tarihî vesikaları ve bu konuda yapılmış etüdlerin tümünü görmüş olmaktan bir hayli uzağım.

Büyük fetih ordusunun Edirne'den hareketle «Belde-i tayyibe» yi muhasaraya başladıkları tarihten 504 sene sonra, şu günlerde Fatih devri kütüphanelerinden bahsetmekle, bir kütüphane mensubu olarak, büyük Türk hükümları Fatih Sultan Mehmed'in hatırasını anmak istedim.

Kılıç ve kalem sahibi Fatih, yazar ve yazdıran Fatih, bilgin ve sanatkârın koruyucusu Fatih, aynı zamanda kitap dostu ve hayranı, bir çok kütüphanelerin de bânisi olmuştur.

Fatih devri kütüphaneciliği, henüz bir çok devirleri meçhulümüz olan Türk kütüphanecilik tarihinin parlak sayfa ve safhalarından biridir. Daha geleceğe gitmeyeyim, Osmanlılardan evvel Selçuk İmparatorluğu'nun muhtelif kültür merkezlerindeki medrese ve camilerde kurulmuş genel kütüphanelerle levlet ve bilim büyüklerinin özel kütüphanelerinde bulunmuş nice kitap bugün kütüphanelerimizi süslemektedirler. Daha sonraları Anadolu Beylikleri dev-

x) 15.V.1957 tarihinde Millî Kütüphane'de verilen konferansın metnidir.

rindeki kütüphaneler ve bu kütüphanelerle beylerin şahısları için yazılmış ilmi ve edebi eserler de Türk kültür tarihimizin başlıca vesikalarıdır.

Osmanlılar devrinde büyük fetih ve genişleme hareketlerinin yanı sıra, bilim ve sanat hareketleri de teşvik görmüştür. 29 Mayıs 1453, bugün bile bir çok kem gözlerin dikildiği bir şehrin fetholdüğü ve Türk olduğu bu tarih, yalnız bizim tarihimizde değil, dünya tarihinde de uzun bir ortaçağa son, bilim ve fennin geliştiği yeni bir çağa başlangıç olmuştur. Bu tarihten, yani İstanbul fethinden önce Osmanlılar'a hükümet merkezi olan şehirlerde kurulan medreselerdeki, saraylardaki, din ve bilim büyüklerinin evlerindeki kütüphaneler yazılmamış kütüphanecilik tarihimizin birer sayfası olacaklardır.

Fatih Sultan Mehmed'den evvel Osmanlı Padişahlarından Çelebi Mehmed'le II. Murad'ın saraylarındaki şahsi kütüphaneleri bilhassa meşhurdur. (1) Sonradan bu kütüphanelerdeki kitaplardan büyük bir kısmı Fatih devri kütüphanelerine geçmiştir. Fatih devri kütüphanelerine gelince, bunları iki kısmında gözden geçirmek mümkündür. Bunlardan bir kısmı Fatih'in özel kütüphaneleriyle umumun faydalanması için açtığı genel kütüphanelerdir. İkinci bir kısım kütüphaneler de bu devir bilgin ve devlet adamlarının kütüphaneleridir. Bunlardan önce Fatih'in kütüphanelerini ele alalım:

Fatih şahsına ait ilk kütüphaneyi Manisa'da «Şehzadeler Sarayı» nda kurmuştur. Saruhan Beyliği devrinde bu beyliğin merkezi olan Manisa, Osmanlılar'ın idaresine geçtikten sonra Saruhan Sancağı adını almış ve II. Murad devrinden III. Mehmed devrine kadar şehzadelere has olarak tevcih edilmiştir. 1439 yılında bu sancağa Şehzade Mehmed sancak beyi olarak tâyin ediliyor. Osmanlı tahtının, ilerde en büyük iftihar olacak olan bu genç, daha doğrusu çocuk şehzadenin bu ilk yıllarda okumağa ve kitaplara pek de hevesi yoktur. Devir sayılı bilginlerinden Molla Gürani hocası olduktan sonradır ki, Murad oğlu Şehzade Mehmed Han'ın büyük bir şevkle okuyup öğrenmeye sarıldığı bilinmektedir. Şehzade 1444 de babasının yerine tahta çıkmak üzere Manisa'dan ayrılıyor. Fakat bir yıl sonra babasının tahta avdeti üzerine, şehzade Manisa'ya dönüyor; ilim dağarcığı büyümüş, kitap sevgisi de o nisbette artmıştır; yanında hoca olarak Molla Gürani ile birlikte devrin büyük bilginlerinden Molla Hüseyin de yer almıştır. Sonradan bu iki hocaya meşhur Hoca Sinan Paşa'nın da iltihak ettiğini görüyoruz. Bu hocaları anmaktan maksadım, bu tanınmış

(1) Bk. Prof Dr. A. Süheyl Ünver: İstanbul Üniversitesi Tarihine Başlangıç Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı. İstanbul 1946, S. 165.

bilginlerin, geleceğin büyük Fatih'ine kitap sevgisini aşulamakta gerçekten büyük rolleri olduğundandır. Kitaplar Murad Han oğlu Mehmed Han'ın daima en iyi dostları olmuş, kitap sevgisi ömrü boyunca devam etmiş, gittiği her yere kitaplarını da birlikte götürmüştür.

Fatih'in Manisa sarayındaki kütüphanesini iki sancakbeyliğinden hangisinde kurduğu tam olarak belirli değildir. Her halde temel ilk sancakbeyliğinde atılmış olsa gerektir. Manisa sarayı sonradan kısmen yıkılmış ve yanmıştır. Yerine sarayın kalan kısımları restore edilerek eski Halkevi binası yapılmıştır. Binanın bir köşesinde yükselen kulenin yanan sarayın kalıntısı olduğu ve Fatih'in ilk kütüphanesinin de bu kulede kurulduğu söylentisi vardır. (2) Bu kütüphanedeki kitapların sayısını bilmiyoruz. Fatih'in bu kütüphanesindeki kitaplarında şehzadelik zamanına ait ve üzerinde (Muhammed ibni Murad Han) yazılı beyzi mührü basılıdır. Manisa Umumi Kütüphanesi'nde, ilerde izah edeceğim, Fatih'in kitaplarına has özellikleri taşıyan İbni Sina'nın «Şifa» sının bir kısmını tesadüfen görmüştüm. Bu örneğe bakarak Fatih kitaplarından bir kısmı günümüzün Manisa kütüphanelerine intikal etmiştir, diyebiliriz.

Fatih 1451 yılında ikinci defa hükümdar oluyor ve Edirne'ye geliyor. II. Murad'ın 1450 de inşasına başladığı (Sarayı Cedide-i Âmire) de denilen Edirne sarayının inşası henüz bitmemiştir. Sultan II. Mehmed önce bunu tamamlıyor, Manisa'dan beraberinde getirdiği kitaplarıyla sarayın Cihannüma Kasrı'nda kütüphanesini kuruyor. Bu kütüphane hakkındaki bilgiyi Dr. Rifat Osman'dan naklen sayın Prof. Dr. Süheyl Ünver'in «Edirne'de Fatih'in Cihannümâ Kasrı» adlı eserinden alıyorum :

(2) M. Çağatay Uluçay — İbrahim Gökçen: Manisa Tarihine Genel Bir Bakış. I. İstanbul 1939, S. 46 da: «Sultan Murat... Manisa'ya gelir gelmez büyük bir saray ve bir de bahçe yaptırdı. Bu saray ve bahçenin şimdiki Halkevi ile «22 Sultanlar» türbesi arasında olduğu kuvvetle muhtemeldir. Fatih de bunlara bir çok şeyler ekledi.» S. 31 de: «Sarayı büyük bir bahçe ortasında idi. Fatih de sonradan buraya bir kütüphane ilâve etmiş, bugün de Halkevi'ne eklidir ve eski günlerin hatırası olarak durmaktadır.» S. 32 de: «Şehzadeler devrinden kalma, Fatih Kütüphanesi namıyla meşhur Halkevi'ne bağlı yerle...»

M. Çağatay Uluçay: Manisa'daki Sarayı Âmire ve Şehzadeler Türbesi. İstanbul 1941. S. 10-11 de «İkinci Murad'ın yaptırdığı saraya oğlu Sultan Mehmed'in de bazı ilâveler yaptığı halk arasında dolaşmakta ve Halkevi'ne ekli bulunan binaya da Fatih Sultan Mehmet Kütüphanesi denmektedir. Fakat bunu teyit eder mahiyette ne şer'iyce sicillerinde ve ne de başka bir tarafta müsbet bir vesikaya rastlayamadım. Yukarıda adı geçen bina, doğrudan doğruya saray (köşk) ün kendisidir.»

«Bu kütüphanenin Kasrı padişahide bânisi Sultan Fatih Mehmed'dir. Daha şehzadelğinde Manisa valisi iken bir kütüphane kurmuştu. Edirne'de tahta geçince kitaplarını saraya getirmiştir. Her halde bunlar Edirne eski sarayında bir yere konmuştu. Oradan Kasrı padişahideki yere taşındı mı, bilmiyoruz. Amma fetihten sonra onları İstanbul'a getirmiştir..... Bu arada Edirne yeni sarayındaki Kasrı padişahide kurduğu kütüphanede bazı kitapları bıraktı mı, bir şey denemez. Muhakkak olan bir şey Cihannümâ Kasrı'nda bir kütüphane kurulmuş bulunmasıdır. Bu büyük kütüphane Edirne'deki kasrın alt katında bulunuyordu.

Halen bu kütüphanenin elimizde bir fihristi yoktur. Padişahlarımız XIX nevi asırda Edirne sarayına hiç uğramamışlardır, kitaplar bir vesile ile İstanbul'a naklolundu mu, veyahut yerinde mi kaldı, bu hususta bir mütalâa yürütebilecek durumda değiliz. Yalnız Dr. Rifat Osman Edirne sarayında 1245 (1829) saferinin 21 inden sonra Rusların çinileri vesair kabil-i nakil eşyasını yağma ederek götürdüklerini ve bazı yerleri ve ağaçları bile yaktıklarını not ediyor.

Edirne sarayı kapıcıbaşılardan Edirne'li Mollacızkade Raşit Ağa'nın bir hususi mecmuaya yazıp Dr. Rifat Osman'ın bundan aldığı notlara göre, 1190 (1776) da Edirne'de Kasrı padişahi tahtında Mâbeyn camiinde çıkan yangın azım hasarlara sebebiyet veriyor. Hattâ Mâbeyn camii ve civarındaki Taht-i Hümayun sofasında hıfzolunan 1500 cildi mütecaviz çoğu nefis kitap ve bir çok nefis levhalar da yanmıştır. Bu meyanda kadim bir taht-i hümayun, gümüşten masnu şamdanlar, büyük hacimde halılar ve yaldızlı altın toplar yanmıştır.

Kütüphanenin tavanı çok müzeyyen ve müzehhep olmakla beraber münasip mevkilerine gene tezhipli ve üzerleri nakışlı müteaddit küçük küreler asılmış ve üzerine de Edirne'yi ziyaret eden veyahut sarayda oturan padişahların isimleri, doğum tarihleri yazılı imiş. Bilhassa 1717 de Edirne'de doğan Üçüncü Sultan Mustafa namına yapılan ve talik olunan top fevkalâde sanatlı imiş.» (3)

Yine aynı eserde «Kasrın zemin katında sarayın büyük kütüphanesi bulunuyordu. Kütüphane tavanının münasip mevkilerine tezhipli süslü müteaddit küreler asılmıştı, bunlar orada kenarlara dizilmiş erkân minderleri üzerinde oturanların nazarında cazip ve hoş bir tesir bırakıyordu.» (4)

Bu notları aldığımız eserde, bütün hususiyetleri mevcut kayıtlara göre

(3) Bk. Edirne'de Fatih'in Cihannümâ Kasrı. İstanbul 1953, S. 12.13.

(4) Bk. Aynı eser, S. 8.9.

tarif ve tavsif edilen, Edirne sarayı meşhur 93 harbinde içine konulan cephanenin düşman eline geçmemesi istendiğinden ateşe verilmiş, bu Fatih devri mimari eseri de böylece mahvolup gitmiştir. Manisa şehir kütüphanesinde olduğu gibi Edirne şehir kütüphanesinde de Fatih'in ya kendi veya oğlu II. Bayezid'in mühürlerini taşıyan kitaplara rastlamak herhalde mümkün olacaktır.

Sene 1453, ilkyazın son ayına doğru, Murad oğlu Mehmed Han, bu genç Türk hükümdarı belinde keskin kılıcı, altında muhteşem atı, sevip saydığı hocaları yanında, kuvvetli ve büyük ordusunun başında İstanbul'un fethine çıkarıyor. O İstanbul ki sekiz yüzyıldır bütün bir Türk - İslâm dünyası onun fetih rüyalarını görmektedir. Asırlardır süregelen bu rüya, nihayet 29 Mayıs 1453 günü bir gerçek oluveriyor. Yüzyıllardır bu yedi yeşil tepeye karşı duyulan büyük özlem sona ermiştir. Sanki yedi yeşil tepe de taşı-toprağı, suyu-hava-sıyla Türke hasrettir. Kısa bir zamanda köhne Bizans'ın yıkıntıları üzerine kurulan cami ve medreseleriyle, han ve hamamlarıyla, darüşşifa ve imaretle-riyle, sarayları ve çeşmeleriyle bu dünya cenneti Türk'ün ölümsüz havasına bürünüveriyor.

Beldenin genç Fatih'i bugünkü Bayezid Meydanı yakınlarında ilk sarayı kurmuş, yanından ayıramadığı kitaplarını da İstanbul'a taşıtmıştır. Fatih'in İstanbul'daki ilk hususi kütüphanesi Eski Saray'da kurulan bu kütüphane olmalıdır. Bu kütüphane sonradan Yeni Saray'a, yani bugünkü Topkapı Sarayı'ndaki kütüphaneye nakledilmiştir. (5) Topkapı Sarayı'ndaki bu ilk kütüphanenin yeri şimdilik meçhulümüzdür. Sonradan bu kütüphanenin kitapları sarayın Revan Odası, Hazine, Bağdat Köşkü ve Üçüncü Ahmed kütüphanelerine dağılmıştır; Topkapı Sarayında bulunan kitaplardan Fatih'e ait en seçme, san'at ve muh-teva bakımından en değerli eserler, bugün Çinili Köşk'teki Fatih Müzesi'nin vitrinlerini süslemektedir.

Topkapı Sarayı'ndaki Enderun Mektebi'nin olduğu gibi, Enderun Kütüphanesi'nin de temelini Fatih Sultan Mehmed atmıştır. Fatih'in yeni sarayındaki Enderun kısmı şu odalardan müteşekkildi: Babüssaade Ağası, Hazine Darbaşı, Kilercibaşı, Saray Ağası, Saray Kethüdası odaları, Büyük oda, Büyük oda mes-cidi, Meşkhane, Kuşhane (mutfak), Kiler-i hassa odası, Hazine odası, Küçük oda camii, İç doğan oğlanları odası, Küçük oda. (6) Bu odalara koğuş adı da

(5) Bk. Prof. S. Ünver: Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı, İstanbul 1946, S. 235.

(6) Topkapı Sarayı'ndaki Enderun mektebi ve kütüphanesi için Bk. İsmail H. Baykal: Enderun Mektebi Tarihi, Kuran: Fatih Sultan Mehmed, 1. Cilt. İstanbul 1953.

verilmektedir. Daha o devirde bu odalarda birer ufak kütüphanecik de kurulmuş, gılmanların faydalanması için kitaplar vakfedilmişti. (7) Bugün bu odalardan Ağalar Camii de denilen Küçük oda mescidi, Fatih köşkü (Hazine dairesi) mevcuttur. Bilindiği üzere Ağalar Camii bugün müzedeki kütüphanenin okuma salonudur. Enderun odalarındaki kütüphanelere konulan kitaplar şimdi Topkapı Sarayı Müzesi Yeni Kütüphanede (Koğuşlar Kütüphanesi) adıyla kurulan kütüphanede bulunmaktadır. Her kitapta hangi koğuşa ait olduğu, o koğuşun vakıf mührüyle mühürlenerek gösterilmiştir. Sonradan III. Ahmed devrinde asıl Enderun Kütüphanesi kurulmuştur. Enderun Kütüphanesi'ne ait kitapların bir kısmı sonradan Galatasaray mektebi kurulunca 1753 yılında oradaki kütüphaneye nakledilmiştir. «Vasıf tarihi» nde bu kitapların taşınıp, kütüphaneye yerleştiriliş töreni mufassalan anlatılmaktadır. İsmail H. Baykal'ın «Enderun Mektebi Tarihi» adlı eserindeki bilgiye göre Galatasaray kütüphanesine 901 kitap götürülmüş, mektep lağvedilince bu kitaplardan 444 ü Ayasofya, 457 si Fatih Camii Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.

Osmanlı devleti devlet adamlarının pek çoğunun yetiştiği bu Enderun Mektebi'nden başka Fatih din ve bilim adamlarını yetiştirmek için de medreseler kurmağa başlıyor. İlk medreselerden biri Ayasofya Medresesi'dir. Medrese genç Fatih'in İstanbul'daki ilk Cuma namazını kıldığı Ayasofya'nın civarındaki papas odalarında kurulmuştur. Medresenin başında Fatih'in meşhur hocası Doğunun büyük bilgin ve fakihlerinden Molla Husrev vardır.

Ayasofya Medresesi'nde bir umumi kütüphane kurulduğunda bu konu ile meşgul olanlar müttefiktir. (8) Bu hususta elimizdeki en canlı belge de H. 869 da bu kütüphaneye Fatih'in emriyle hususi kütüphanesinden verilen bir kitaptır. Kitap bugün Fatih Camii Kütüphanesi 3221 numarada bulunmaktadır. Bu kitaptan anlıyoruz ki, Fatih bir kısım kitaplarını Ayasofya medresesi kütüphanesine vermiş, buradan da aşağıda bahsedeceğim Fatih Kütüphanesi'ne devredilmiş olmalıdır.

İstanbul'da açılan ilk medreselerden biri de devrin sayılı bilginlerinden Molla Zeyrek adına izafe edilen Zeyrek Medresesi'dir. Molla Zeyrek bu medreseye ilk hoca olarak tâyin edilmiş, medresenin bulunduğu semt de günümüze kadar bu adla anılır, olmuştur. Medrese Pantokrator manastırının papas odalarında kurulmuştur. Buradaki kütüphaneye Fatih tarafından verilen kitapların temellük kitabesindeki tarih H. 867 dir. Bu kitap da bugün Fatih Camii Kütü-

(7) Bk. aynı eser, S. 43 v. d.

(8) Prof. Dr. A. Süheyl Ünver: Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı. İstanbul 1946, S. 9-11; Bedi N. Şehsüvaroğlu: İstanbul'da 500 Yıllık Sağlık Hayatımız. İstanbul 1953, S. 29.

hanesi 3220 numaradadır. Kitap Molla Zeyrek'in oğlu Mehmed'in temellük kaydını ve Fatih'in hususî kitaplarının özelliklerini taşımaktadır. Bu kütüphaneye o tarihlerde Mahbub Çelebi adlı bir zat da kitaplarını vakfetmiştir. Zeyrek Kütüphanesi kitaplarından bir kaçı 4404, 4474, 5146 numaralarla Fatih Camii Kütüphanesinde bulunmaktadır. Herhalde Zeyrek kütüphanesindeki bu kitaplar da sonradan Fatih külliyesindeki kütüphaneye nakledilmiş olmalıdır. (9)

Fatih kendi külliyesinden evvel Eyüb Camii külliyesini yaptırmıştır. Buradaki medresede bir de kütüphane kurulmuştur. Bedi Şehsüvaroğlu bu kütüphaneyi Fatih'in İstanbul'da kurduğu ilk kütüphaneler arasında sayar (10). Refik Ahmed Sevengil de Fatih'e ait eserinde padişahın buraya 1000 kitap bağışladığını yazar. (11) Medresenin harap olması üzerine kitaplar bir ara Eyüb Camii'ndeki dolaplara yerleştirilmiş, bugün elde kalan gayet az bir kısmı da sonradan kurulan Hüsrev Paşa Kütüphanesi'ne nakledilmiş imiş.

Fatih devri kütüphanelerinin en çok üzerinde durulanı Fatih Külliyesi içindeki kütüphanedir. (12)

Fatih Sultan Mehmed külliyesinin inşasına 1462 de başlanıyor. Bu muazzam sitenin inşası sekiz yılda bitiyor. Bilindiği üzere külliyyede şu binalar var: Cami, semaniye ve tetimme medreseleri -ki hepsi 16 medresedir-, türbe, darüşşifa, imaret-i âmire, tabhane, balâhaneler, mekteb-i sıbyan, hamam, kervansaray ve nihayet kütüphane.

Külliyyede kütüphanenin mevcudiyetinin başlıca delili Fatih'in vakfiyesidir. Aslı arapça olan bu vakfiyenin türkçe tercümesinde 53 üncü sayfada şu ibare var:

«... Cami-i şerifin canib-i garbisinde bir buk'a-i lâtime dahi inşa buyurdular, taki medaris-i şerifelerinde ifade-i ulûm eden müderrisin ve iktibas-ı ulûmî' âliye eden talibin-i müsta'iddin, belki ulema-i müstahikkinden sair muhtacin için vakf buyurdıkları kitaplar için mahzen ola...»

Külliyyeyi tasvir eden ne Melchior Lorichs'in resminde ne Matrakçı Nasuh'un panoromasında bu kitap mahzeni görülüyor. Ali Saim Ülgen tarafından çizilen külliye plânında da kütüphanenin yeri belirtilmemiştir. Yalnız «Fatih

(9) Prof. S. Ünver: aynı eser, S. 12 v.d.

(10) Bedi N. Şehsüvaroğlu: aynı eser, S. 29.

(11) Fatih Devrinde Âlimler, Sanatkârlar ve Kültür, Hayatı. İstanbul Nebioğlu Yayinevi 1953, S. 41.

(12) Prof. A. Süheyl Ünver, Dr. Bedi N. Şehsüvaroğlu: adı geçen eserler, Muzaffer Gökman: Fatih Medreseleri. İstanbul 1943; Fatih Mehmet II. Vakfiyeleri, İstanbul 1938, Vakıflar Umum Müdürlüğü neşriyatı.

devri mimarisi» adlı eserin yazarı Yüksek Mühendis Ekrem Hakkı Ayverdi: «..Darü'ttâlimin duvar bakiyeleri Boyacı kapısı yakınında ihata duvarından harîpte idi. Medhalinin nerede olduğunu tahkik edemediğim bu bina tek kubeli idi. Vakfiyede garp tarafından zikrolunan kütüphane buk'asını da umumî tevziattaki tenazura istinaden Çörekçi kapısına yakın yerleştirdim.» diye.

Aynı eserin diğer bir yerinde de (S. 31): «... Semâniye medreselerinde ve cami dolaplarındaki müteferrik kütüphanelerden maada bir de Çörekçi kapısına yakın bir kitap mahzeni buk'a yaptırıldığını türkçe Fatih vakfiyesi yazıyor. Bu buk'a yakıldıktan sonra I. Mahmud, Fatih kütüphanesini yaptırmıştır» diye yazılıdır.

Küllîye hakkında en çok malûmatı toplıyan Prof. Süheyl Ünver bu buk'aya (Sahn-ı seman kütüphanesi) adını veriyor, fakat buka'nın yerinde müteredditir. (13) Eserinde «... Her nekadar Akdeniz tarafındaki medreselerin sonu aşağı yani Karaman ve Malta çarşısına yakın olan Ayak Kurşunlu medresesi önünde bir yer türkçe vakfiyede kitaplar için mahzen olarak gösteriliyorsa da sahn-ı seman kütüphanesi burada mı? yoksa her medresede bir dersane olduğuna göre sekiz büyük sahn medresesi dersanelerinden birisi mi kütüphane ittihaz edilmiştir? bilmiyoruz. Mahallinde yaptığım araştırma bu kitap mahzeni denilen yerin pek de kütüphaneye elverişli ve okumağa müsait bir yer olmadığı kanaatini değiştirmedir. Orada eskiden daha başka binaların bulunduğu anlaşılırsa onlardan birini sahn-ı seman kütüphanesi olarak kabul etmek zarureti vardır.» deniyor.

O devre yakın tarihlerden Hoca Sadeddin Efendi'nin «Tac üt-tevarih» inde şu kayıt var: «... ve müdevvenat-ı makbule-i matbuadan nice bin mücellid kitap vakfedip bina buyurdıkları camilerinde vaz'etmişlerdir. Tenavüb ile istimal meşakkatinden tahlis için kütüb-i mevkufenin ekseri mükerrer ve nice müellifleri hututu ile muharrerdir.» (14)

Cizyedar tarihinde ise: «... Bina buyurdıkları camide kütüb-i makbule ve meşrua ve müdevvenat-ı makbule ve matbuadan nice bin cild kitap vaz'edip ekserini mükerrer etmişlerdir ki istimal idenler münavebe meşakkatından halâs olalar. Çoğu da musannif hattıyladır.» (15) diye yazılmıştır. Bu kayıt biraz sonra üzerinde duracağımız üzere kütüphanecilik tarihimiz bakımından çok

(13) Prof. Dr. A. Süheyl Ünver: Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı. S. 54.

(14) Bk. Tacüt-Tevarih, İstanbul 1279, C. I, S. 530.

(15) Bk. Cizyedar Tarihi (yazma) İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi kısmı No. 2403.

ilgi çekicidir. Her iki tarihten de anlaşılmaktadır ki, cami içinde bir kütüphane vardır.

Hammer bu kütüphane için şöyle diyor:

«Cami derununda bir oda tefrik ile kütüphane ittihaz olunmuştur. Osmanlıların İstanbul'da tesis ettikleri ilk kütüphane budur.» (16) Bu kayıt iki noktadan yanlış, İstanbul'da Fatih külliyesindeki kütüphaneden önce Zeyrek ve Ayasofya medrese kütüphanelerinin varlığından bahsetmişim. Sonra ilgililerin bildirdiğine göre, cami içinde kitap konacak bir oda ilk zamanlarda yoktur. Sonradan I. Mahmud'un, caminin duvarına bitişik olarak inşa ettirdiği kütüphaneyi Hammer bir oda olarak saymış ve Fatih devrinde de orada böyle bir yapının bulunduğu inanmış mıdır? bilmiyorum.

Ancak Fatih kütüphanesi kitaplarının bir kısmının ilk yaprağında caminin içinde bulunan dolaplar ve bunların rafları kaydedilmiş; bu suretle kitapların bir zamanlar buldukları yerlere işaret edilmiştir. Bu kayıtları bir nevi ve günümüze göre, yer numarası sayabiliriz. Fatih Camii Kütüphanesi'nde bulunan bazı kitaplardan aldığım kayıtlara göre mihrap hizasında bir dolap, şark tarafında bir dolap, garpta bir büyük, bir küçük iki dolap, sağda bir, solda bir v.b. dolaplar bulunmaktadır.

Fatih külliyesindeki kütüphanelerden bahseden eserlerde bir de medreselerin özel kütüphanelerinden söz açılmaktadır, Fatih vakfiyesindeki «dört nedresenin her birine vakfedilmiş kitapların muhafazası için günde 5 dirhem olacak bir hafız-ı kütüb tayin edilecektir» cümlesinden her dört medresede bir kütüphane olduğu anlaşılmaktadır; Başvekâlet Arşivi'nde bulunan tomar talindeki iki parça arapça vakfiyenin arkasında Şeyhiyye, Sinobiyye, Salâhaddin ve Muslihuddin ve Kasım Çelebi adlarıyla anılan medreselerdeki kitapların listeleri bulunduğunu Prof. Dr. Süheyl Ünver «Fatih külliyesi» adlı eserinde bildiriyor. Diğer medreselere de müderrislerine izafeten Ali Tusî ve Hanan Çelebi adları verildiği, bunlara ait hususi kütüphanelerde bulunmuş kitaplardaki temellük kayıtlarından anlaşılmaktadır, Gerek Prof. Süheyl Ünver ve gerek Dr. Bedi Şehsuvaroğlu medreselerdeki bu kütüphane sayılarını sekiz olarak göstermektedirler, Bu kütüphanelerdeki kitapların büyük bir çoğunluğu şer'i ilimlere ait olup herhalde şimdi Fatih Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

1742 de Fatih Camii duvarına bitişik olarak I. Mahmud tarafından şimdiki Fatih Kütüphanesi yapılmıştır. Cami dolaplarındaki, sahn-ı seman kütüphanesiyle medreselerdeki kitaplar bu kütüphaneye konmuş, I. Mahmud, sara-

16) Hammer : Osmanlı Tarihi, M. Ata tercemesi. Cilt : 3, S. 216.

yından buraya daha da kitap vermiştir. 11 Mayıs 1765 de büyük bir debrem oluyor ve cami yıkılıyor. Cami'e muttasıl olduğunu içinde 630,828 ve 2062 numaralı kitaplardaki temellük kayıtlarından öğrendiğimiz kütüphane herhalde yıkılmamış olsa gerek. Kütüphanenin yıkıldığına ve kitapların harap olduğuna dair herhangi tarihî kayıt yoktur. Fatih Kütüphanesi'nde I. Mahmud devrinden kalma ve o vakitki deyimle aklî ve naklî ilimlere ait 5514 kitap vardır. Son zamanlarda kütüphaneye vakfedilen 879 kitap bunun haricindedir.

Bu arada kütüphanenin işleyişi ve kütüphaneciler hakkında Fatih vakfiyesindeki bir kayıt üzerinde durmak istiyorum. Bu kayıta: «...ve medaris-i mübarekelerine vakf buyurdıkları kütüb-i şerife kütüphanesi için bir hafız-ı kütüb tayin oluna ki esami-i kütüb-i muteberegaye ârif ve müderris ve müid ve müsteiddinin muhtac oldukları kütübün tafsiline vakıf olup nazır yahut kaim-makam-ı nazır marifetiyle kütüb-i mevkufeyi ehl-i medaristen diriğ etmeyip hıfz-ı kütüb-i mevkufelerinde say-i belîğ eyleyip hasıl-ı vakf'ı şeriften külle yevmin 6 akça vazifeye mutasarrıf ola ve hafız ül-kütüb için bir kâtib-i ârif-i cami' ül-maarif tâyin buyurdular ki dar ül-kütübde olan kütüb-i şerifenin kemmiyet ve esamisi defterinde mazbut ve mahfuz ve her kime ne makule kitab verildi ise defterinde mukayyed olmağa malûm ve melhuzu ola ve bi'l-cümle kâtib-i emin marifetiyle hafız ül-kütüb talibine lâzım oldukça kütüb-i mevkufeyi tefrik ve bade eda-yi kaza il-vatar geri cemi' ve telfik eyleyip vakf-ı şeriflerinden bir varak zayı etmeğe sa'y-i ekid ve erbab-ı hacatı redd-i na'if ile reddetmeyip hacetlerin reva etmeğe cehd-i cehid eyleyip vazife-i kâtib külle yevmin 4 akça ola ve nazır-ı vakf-ı şerifleri her şehir tamamında kütüb-i mevkufeyi teyakkut ve ziya ve tevadan hıfz ve siyanete külli tekayyüt eyleye.»

Bu kayıttan çıkardığımız netice şu: Kütüphanenin bir hafız ül-kütübü vardır. Vakfiyede bu kimsenin kültürlü bir kişi olması şart koşuluyor. Yalnız kitapların ismini bilmekle kalmıyacak, icabında okuyuculara kitabı tafsil de edecektir. Günde altı gümüş akçe alıyor. Günümüzün parasıyla ayda 1800-2000 lira kadar bir şey bu para. Hafız-ı kütübün bir de kâtib-i kütübü vardır. Bu şahıs da bütün ilimlere vakıf olacak, kütüphanedeki bütün kitapların sayısını bilecek ve defterini tutacak yani bir nevi demirbaş defteri yapacak, kitaplar iare edilmektedir. Yalnız kütüphane ve külliye dışına da kitap iare ediliyor mu, sarıh bir kayıt yok. Bu iare kitapları da kâtip defterine kaydedecek ve nereye verildiğini bilecek, hafız-ı kütüb, kâtip vasıtasıyla kitapları yerinden çıkaracak, kitap, iade edildiğinde bir yaprak bile ziyan ve kaybolmamış bulunmasına dikkat edilecek. Sonra kesin bir emir var: Kütüphaneden kimse eli boş çevrilmeyecek. Kâtip 4 akça alıyor. Bir de vakfın nazırını vardır, her ay sonun-

a bu nazır gelip kitapları bir revizyona tabi tutuyor, kayıp ve harap olmasına dikkat ediyor.

Gerek hafız-ı kütüp ve gerek kâtip için ikinci bir kayda, «Fatih Aşhanesi tevzinâmesi» nde rastlanmaktadır. (18) Bu kitaptaki kayda göre gerek hafız-ı kütüp ve gerek kâtip her gün birer pay aş almaktadırlar. Mevsime göre bir şta şunlar vardır: Maydanozlu pırınç çorbası, buğday aş, dane, zerde, zir-aç, yahni, fodla, koruklu kabak, yoğurtlu pazı, bal, ekşi aş, ballı kabak reçeli, ağaç, üzüm, pathcan ve soğan turşuları, kuru üzüm, incir, siyah erik.

Biraz da bu kütüphanelerde bulunan Fatih'in kitaplarından bahsetmek isterim. Bu kitapları iki kısma ayırabiliriz: Bir kısım kitaplar, Fatih'ten önce atta çok önceleri yazılmış ve istinsah edilmiş eserlerdir. Bu kitapların bir kısmı daha şehzadelik devrinde Fatih'in kütüphanesine girmiş, diğer büyük kısmı da padişahlık zamanında satın alınmış veya hediye edilmiştir. Fatih devrinde İstanbul'da kitapların satıldığı en meşhur pazar, Fatih Külliyesi avlusunda bulunmaktaymış, gerek kitapların satın alınışında ve gerek saraydaki kütüphaneden diğer kütüphanelere kitap vakfında seçme işini devrin büyük kütüphanecisi Molla Lütüfi yaparmış. Fatih'in kütüphanelerindeki ikinci kısım kitaplar gelince, bunlar hassaten padişahın okuması ve hususi kütüphanesi için ve bazen padişahın isteğiyle yazılmış yani telif edilmiş ve istinsahları yapılmış eserlerdir.

Bu eserler yazı, tezhip ve cilt hususiyetleri bakımından Türk kitapçılık tarihinde tamamen ayrı bir mektebin eserleridir. Hiç bir batılı sanat tarihçisinin bu eserlerin istinsah ve tezhibini ve bilhassa ciltlerini bir İranlı veya bir İran sanatkâra atfetmesine imkân göremiyorum. Bu kitaplarda Selçuklular devrinde başlayıp gittikçe gelişen Selçuk tarzı Türk tezhip ve yazı sanatının en seçkin örneklerini buluruz. Kitaplardaki yazılar devrin en üstad hattatlarının kalemlerinden çıkmıştır. Devrin hattatlarına örnek olmak üzere bir kaç isim sayabiliriz: Yahya Sofi, oğlu Ali Sofi, Amasyalı Abdullah, Muhyiddin, Kemal ve neshin en büyük üstadı Şeyh Hamdullah, Tac Bey ve Bursalı Şihabiddin Kudsi. Bu devirde nesih başta olmak üzere, talik, celi, divanî ve sülüs üstad kalemlerde en güzel örneklerini veriyor. Şerhli kitaplarda hattatlar her harf için bir punto kullanmışlardır, asıl metni kalın, şerhi daha ince kalemle yazmışlardır.

Fatih, Topkapı Sarayında bir de tezhip ve cilt atölyesi kurmuştur. Bu atölyenin müzehhip Baba Nakkaş'ın idaresi altında çalışmaktadır. Bunların sa-

3) Bak. Prof. Dr. A. S. Ünver: Fâtih Aşmânesi Tevzi'nâmesi, İstanbul 1953. S. 10.

natkârane işlerini kitapların zahriyelerinde, başlıklarında ve sonlarında seyre ediyoruz. Zahriyeler çoğu kitaplarda çift sayfa halindedir. Bazen sayfaları ta mamen kaplarlar, bazen şemse dediğimiz madalyon halinde sayfaların ortalarını nakşedilmişlerdir. İlk sayfadaki zahriyede Sultan Muhammed ibni Mura Han'ın okuması için yazıldığını gösteren kayıt, ikincisinde kitabın ve yazarının adları bulunmaktadır. Gözden geçirebildiğim Fatih'in bu cins kitaplarından hiç birinde diğerine benzeyen bir zahriye göremedim. Kitap başlıkla mihrap şeklinde değil, sayfanın enince uzanan uzun dik dörtgenler şeklindedir. İsfahan ve Herat mektebi tezhiplerinde görülen mavilerden daha değişik penbemsî mavi veya siyah bazen de tamamen altın zemin üzerine geçmele rumiler, kanatlar, bulutlar, nilüferler ve zemin noktaları türlü renklerde, hatta bazen çok frapan renklerle, fakat daima hoş bir ahenkle nakşedilmişlerdir. Son kısımlarında Türk çinicilik motiflerinin en incelerini görmek mümkündür. Fakat ne büyük bir tevazudur ki, bu gayet ince nakışları yapan sanatçıları adları eserlerinin bir kıyıcığına bile yazılmamıştır. Prof. Ünver tezhiplerinin zıssız oluşunu sanatçıların kolektif çalışmış olmalarına atfetmektedir. Fakat yine Profesörün ifadesine göre, devrin meşhur hattatlarından olan Şihabüddin Kudsi'nin istinsah ettiği kitaplardaki tezhipler kendi eserleriymiş. Bu eserlerin başlıcası bugün Fatih Kütüphanesinde Nu. 550 de kayıtlı «Garipnâm Ferhad ü Şirin, Hurşidnâme, Melheme ve Mukaddime-i Salat»ı muhtevî bir mecmuadır.

Kitapların kâğıdı parlak saykallı abadidir, çoğu krem ve beyaz renklidir. Eserlerin metni çoğunca altın cetveller içine yazılmıştır.

Elden geçirebildiğim, 250 kadar Fatih devri kitaplarında rastladığım ciltlere gelince, sonradan yapılmış olanları, meşin sırt ve kenarlı kadife ciltle bir yana bırakacak olursak, bilhassa iki nevi cilde rastladım. Bunlar ya kahverengi deri üzerine gayet ince nakışları muhtevî müzehhep şemse, köşebent ve zencirekli, miklepli ciltlerdir, bir kısmının sertabında yıldızla eserin adı yazılmıştır. Bu kitap kaplarına örnek olarak bugün Çinili Köşk Fatih Müzesini süsleyen «Şerh ül-hamase» yi gösterebilirim.

Diğer kitap kapları, bu birinciler gibi uzaktan bakınca hemen göze çarpmazlar. Bunların çoğu siyah meşinden yapılmışlardır. Sanat incelikleri ele alınıp yakından bakılınca anlaşılır. Siyah derinin üzerine dantel gibi gayet ince nakışlı şemseler ve köşebentler işlenmiştir. Bu cins ciltlerin içi de ayrı bir güzelliكتedir. Kapağın dış derisinin aksine daha açık renk bir deri ortasına müzehhep oyma ve renkli şemseler işlenmiştir.

Fatih devri kitaplarının özellikleri bir kaç konuşma ve yazı konusu olarak kadar çeşitli ve geniştir. Bu husus'a daha fazla sözü uzatmayım. Fatih'in bir kısım kitaplarında şehzadelik devrine ait «Muhammed b. Murad Han», bir smında da «Muhammed b. Murad II-muzaffer daima» lı mühürleri bulunmaktadır. Fatih'in kitaplarının çoğu sonradan oğlu Sultan II. Bayezid'in eline geçiş, mühüriyle tamamen mühürlenmiştir. Bayezid'in mühürleri kitapların başında ve sonlarındadır. Bayezid bir çok kitabın ilk sayfalarına kendi yazısı ile kitabın adını da yazmıştır. Yine Bayezid'in emriyle meşhur Türk âlimi Mol-Fenari'nin oğlu Ali bunların bir de listesini hazırlamıştır. Liste bugün Topkapı Sarayı Kütüphanesi Nu. 4994 de kayıtlı bulunmaktadır. Aliyy ül-Fenari kitapların fihristini çıkartırken her kitabın üzerine kaç varak olduğunu ve hangi hatla yazıldığını da kaydetmiş, Fatih Kütüphanesi'nde bulunan bir kaç tane kendi temellük ketebesini de yazmıştır.

Fatih'in kitapları bugün Ayasofya, Nuruosmaniye, Hamidiye kütüphanesinde ve bilhassa Camii'nde toplu halde, diğer kütüphanelerde dağınık olarak bulunmaktadır. Ne şekilde dağıldığı bilinmiyor. Bu kitapların bir kısmına meselâ Feyzullah Efendi Kütüphanesi gibi şahsî kitaplıklarda da taşınmaktadır. Belki önce iareten alınmış, sonradan iade edilmemiştir. Bu kitaplardan Muhammed Kirmani'nin «Buhari şerhi» nin iki cildi ta Havza'ya götürülmüş, son yıllarda A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nce satın alınmıştır. Kitaplar, Fakülte kütüphanesi Mustafa Çon yazmaları arasında B. 53 numarada kayıtlıdır. Fatih'in kitapları arasından bazılarının Mısır ve Avrupa'ya götürülmüş olduğu da söylenmektedir.

Fatih Sultan Mehmed, Bizanslılardan kalma kitapları da toplamıştır. Bu kitaplardan batı kültürü ile ilgili 50 kadarı günümüze intikal etmiştir. Bu kitaplarla III. Murad devrinde Dominico adlı bir ecnebi meşgul olmuş (19), 1932 yılında Topkapı Sarayı'ndaki Fatih kitaplarının kataloğunu Prof. A. Deissmann hazırlamıştır. (20) Fethin 500. yıl dönümü dolayısıyla hazırlanan sergi münaferetiyle de Fatih'in bir kısım kitaplarının küçük bir kataloğu «İstanbul kütüphanelerinde Fatih'in hususî kütüphanesine ve Fatih çağı müelliflerine ait eserler» adıyla ve İstanbul Üniversitesi'nce neşredilmiştir. Bugün ilgililer bu kitaplardan 500 kadarını tesbit edebilmişlerdir. Herhalde zamanla bu sayı da-

) F. Ball: Untersuchungen zur Geschichte der Bibliothek im Serai zur Costanple. Heidelberg 1919.

) Prof. Adolf Deissmann: Forschungen und Funde im Serai mit einem Verzeichner nichtislamischen Handschriften im Topkapu Serai zu İstanbul. Berlin 1933
ter de Gruyter Co. XI+144 S. 8°

ha da yükselecektir. Kitapların çoğu şer'î ve dinî ilimlere, bir kısmı da felsefe ve tıbbı aittir. Arada tarih ve Coğrafyaya, riyaziyeye ait olanlar ve edebî eserler de bulunmaktadır. Büyük bir çoğunluğu Arapça, bir kısmı Farsça küçük bir kısmı da Türkçe ile yazılmıştır. Tıbbı ait olanların listeleri Prof. Dr. A. Sühe Ünver ve Dr. Bedi Şehsuvaroğlu tarafından ayrıca vavınlanmıştır. (21)

Devrin diğere kütüphanelerine gelince, bunlara bir kaç örnek verebileceğim: Mahmud Paşa'nın İstanbul'da medresesindeki ve sarayındaki kütüphaneler, Afyon'da Gedik Ahmed Paşa, Manisa'da Çeşnigir kütüphaneleri gibi. Bunlar üzerinde pek duramayacağım, zaten haklarında pek bir şey de bulmadım.

Fatih'in sadrazamı Mahmud Paşa Edirne civarında Has köyde ve İstanbul'da yaptırdığı medreselerde birer tane de kütüphane kurmuştur. İstanbul'daki medresenin kitapları medrese yıkılınca Murad Molla Kütüphanesine oradan da Süleymaniye Kütüphanesine nakledilmiştir. Paşanın Şengül Hamam sırasındaki büyük ve güzel konağında da hususi bir kütüphanesi bulunmaktaydı. Bugün elde kalan kitaplarından tezhibe ve güzel cilde meraklı oldukları anlaşılmaktadır. Paşa katledilince sarayındaki bu kütüphane de devlete inkal etmiş ve dağılmıştır.

Gedik Ahmed Paşa'nın Afyon'daki kütüphanesi, Afyon'da valiliği sırası da kurduğu büyük külliye'deki medrese içindedir. Bu kitaplar sonradan es Halkevi kütüphanesindeki kitaplarla birleştirilmiştir.

Manisa'daki Çeşnigir Kütüphanesi'ne gelince, bu kütüphane Fatih'in şehzadesi Mustafa Çelebi'nin Çeşnigirbaşısı Sinan Bey tarafından H. 874 de kurulan medrese içindedir. Sonradan Karaosmanoğulları ayrı bir bina yaptırmışlardır. Kitaplar bugün Manisa Umumî Kütüphanesi'ndedir.

Nihayet biraz da Fatih'in hususi kütüphanecisi Molla Lûtfi'den bahsetmek isterim. Molla Lûtfi, devrinde Deli Lûtfi ve Sarı Lûtfi adıyla anılır. Öldükten sonra Maktul Lûtfi diye de anılır olmuştur. Aslen Tokatlıdır. İhtih'in hocası Sinan Paşa onun da hocasıdır. Arapça ve edebî ilimleri Sinan Paşa'dan öğrenen Molla Lûtfi, bilhassa şöret kazandığı riyaziyeyi Ali Koca'dan tahsil etmiştir. Devrinin sayılı matematikçilerindendir. Fatih, Sinan Paşa'dan hususi kütüphanesi için bir hafız-ı kütüp istediğinde Sinan Paşa talebesi Lûtfi'yi tavsiye ediyor. Lûtfi bu vazifeye tayin ediliyor. Kısa zaman

(21) Prof. S. Ünver: İstanbul Üniversitesi Tarihine Başlangıç, Fatih Külliyesi Zamanı İlim Hayatı, İstanbul 1946, S. 221; Dr. Bedi Şehsuvaroğlu: İstanbul'da Yıllık Sağlık Hayatımız, İstanbul 1953, S. 30-31.

da kütüphanede yapılan ilmî toplantılar ve sohbetler, onu padişahın musahipliğine kadar yükeltir. Fatih'le Molla Lûtfi arasında geçen bir fıkrâ, çok bilinmesine rağmen, kütüphanecilik tarihimiz bakımından ilgi çekici olduğundan anlatılmaya değer :

«Bir gün Fatih bir kitaba bakmak için kütüphaneye gelir. Molla Lûtfi'ye «-Bana şu kitabı alver.» diye emreyleyler. Kitap yüksecik bir yerde bulunuyordu. Mollanın eli kitaba ermez, yerde yatan bir mermer parçasına basıp kitabı alır. Sultana vereyim derken Fatih: «Neyledin? Nereye bastın? O taş üzerinde İsa Aleyhisselâm doğmuştur.» der...

Molla Lûtfi bir şey söylemez. Kütüphanede hizmetleriyle meşgul olurken kitapların üzerine örtülmüş, güveler yemiş, delik deşik olmuş, üstü tozlu bir bez bulur. O bezi iki parmağının ucuyla, ızaz ve ihtiramla tutup Fatih'in dizleri üzerine kor. Fatih: «Bunu neye üzerime getirdim?» diye hiddet edince Molla Lûtfi: «Niçin bihuzur olursuz? Bilmez misiniz ki bu bez, İsa Peygamber'in beşiği bezidir.» cevabını verir. Böylesine hazır cevap ve korkusuz bir kimse olan Molla Lûtfi, bir kütüphanecide bulunması gerekli vasıflardan bazılarında ahiptir. Devrinin en tanınmış kitap kritikçisidir. Devrin bir çok tanınmış yazarları eserlerinin Molla Lûtfi tarafından tenkit edilmesinden korkar olmuşlar, onunda da Molla Lûtfi'ye hasım kesilmişlerdir. Bunlardan bilhassa Hatibzâle, sonraları onun idamına fetva verecek kadar ileri gitmiştir. Molla Lûtfi, Fatih'e çok bağlı olmakla beraber hocası Sinan Paşa'ya daha çok bağlıdır. Paşahla Sinan Paşa'nın arası açılıp da paşa Sivrihisar'a gidince, Molla Lûtfi de nu takip etmiş, Fatih'in isteklerine rağmen her ikisi de İstanbul'a dönmemişlerdir. Ancak Sultan Mehmed'in ölümünden sonra İstanbul'a dönen Lûtfi, Fatih medreselerine müderris tayin edilmiş; fakat derslerinden birinin ters anlatılmış olmasından, hasımlarından birinin yani Hatibzâde'nin fetvasıyla sevgi Fatih'in ölümünden 14 sene sonra H. 900 de idam edilmiştir.

Lûtfi devrinin tanınmış yazarlarından. Yüz kadar ilmin isim ve mevzularını tanıtan bibliyografyaya ait eseri bilhassa meşhurdur; bu eserin adı El-matlub ül-ilahiyye fi mevzu'at il-ulûm»dur, diğer eserleri: Taz'if ül-mezah, Risale fi ilm il-adab, Tahkik-i iman, Haşiye-i nesefiye v.b.

Brockelmann, Molla Lûtfi'nin eserlerinde Bizans ilminin tesirlerini görmek mümkündür, demektedir.

Molla Lûtfi devrinin tanınmış lirik şairlerindedir de :

«Aşkın kopuzun yine çalayım mı ne dersin
Âlemlere avâze salayım mı ne dersin

Nalişler edip ney gibi gavgasını aşkın
Başma yine satm alayım mı ne dersin
Rüsvay-ı cihan olmak için şişe-i arı
Ne olsa gerek taşa çalayım mı ne dersin»

parçası ve bilhassa Fatih'in ölümü için yazdığı tarihlerden biri:

«Ölmedi şeh Mehemmed ibni Murad
Belki bağ-ı cinana kıldı seyr
İşi hayr olduğu için halka
Oldu tarih ana dua-i hayr (H. 886-M. 1481)»

O'nun şiirlerinden iki örnektir.

Büyük fetihden 504 sene sonra da hayırla yâd ediliyor büyük Fatih. O'nur devri, kurduğu kütüphaneler, kütüphanesindeki nâdir kitaplar, bilgin hafız-kütüplerle Türk kütüphanecilik tarihinin parlak bir sayfasını teşkil ediyor.